

ÉVFORDULÓK

Ligeti Lajos emlékezete

Nem tudom ebben a „Valóvilágos”, „Big Brother”-es időben hány balassagyarmati figyelt fel a Tv újságokban megjelent híre, hogy a „Századfordító magyarok” című sorozatában december 4-én esete, a város egyik legnagyobb XX. századi szülőttéről készült műsort közvetíti az mtv2. A közel egyórás adásban átfogó képet kaphattunk Ligeti Lajos életéről és tudományos munkásságáról.

A 100. születésnap megemlékezés-sorozatát itt a szülővárosban kezdtük, a Városi Könyvtár, a Balassi Gimnázium és a Honismereti Kör közös rendezésében október 18-án. Az évenként megrendezésre kerülő őszi emléknapi kiemelt megemlékezése ebben az évben Ligeti Lajos életművéről szólt. Tíz évvel ezelőtt, születésének 90. évfordulóján még állt a volt lakóház, ahonnan a rendkívüli tehetséggel és óriási akaraterővel megáldott kis csizmadia gyerek elindult és kitartó munkával elért a magyar tudományos élet csúcsára. Ennek a falán helyeztük el akkor a Magyar Tudományos Akadémia és Balassagyarmat Város által készített emléktáblát, melyet Ujfalussy József, az Akadémia alelnöke és Tőkei Ferenc akadémiai osztályelnök szép ünnepség keretében avatott fel.

Az emléktábla szövege a következő:

Ebben a házban élt
LIGETI LAJOS
1902–1987
orientalista,
budapesti és párizsi egyetemek neveltje
iskolateremtő egyetemi tanár, akadémikus
a mongol, török, mandzsu-tunguz, tibeti
és kínai műveltségek s a magyarság
keleti kapcsolatainak nagyhírű kutatója,
szülővárosának mindvégig hű fia.
Magyar Tudományos Akadémia
Balassagyarmat Közönsége 1992.

A Tűzoltóság melletti, Baltik Frigyes utcai kis lakóházat sajnos néhány év múlva lebontották, helyén máig sem készült el az új épület, ezért úgy határoztunk, hogy az emléktábla kerüljön a felnevelő iskola, a Balassi Bálint Gimnázium emeleti folyosójára, ahol Horváth Endre és Kiss Árpád emléktáblái mellett emlékeztesse a mai diákokat a világhírű elődökre. Ez alkalommal történt meg az emléktábla elhelyezése. Borenszkiné Imre Éva igazgatónő köszöntöje után dr. Berta Árpád a Szegedi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, dékán emlékezett Ligeti Lajosra, mint „szellemi nagyatyjára”, mint iskolateremtőre és mint emberre. Ligeti Lajos a Szegedi Egyetemre hagyta tizenegyezer kötetes szakkönyvtárát s ez a Ligeti-kabinet (Keleti kabinet) alapját képezve segíti elő a szegedi orientalisztikai kutatóműhely működését, szakirodalommal történő ellátását.

Az emléknapi a Városi Könyvtárban folytatódott, ahol Sárközi Alice orientalista, a nyelvtudományok kandidátusa (aki már a szeptemberi Balassagyarmati Barátok találkozásán is nagyon élvezetes előadásban foglalta össze Ligeti Lajos életművét a Duna Palotában megtöltött színházteremben), és Berta Árpád ismertették a Ligeti életmű egy-egy területét. Apor Éva orientalista, kandidátus, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtára Keleti Gyűjteményének gondozója filmet vetített a gyűjtemény kincseiről, amelyet Ligeti Lajos sokban gazdagított.

Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Magyar Tudományos Akadémia október 28-án gazdag programot rendezett Ligeti Lajos emlékezetére. Az ELTE tanácstermé-

ben Klinghammer Istvárnak, az egyetem rektorának megnyitója után nyolc tudományos előadást hallgathattunk meg a keleti nyelvek legnagyobb kutatóitól, tudósaitól, valamint tanítványi visszaemlékezéseket a mesterről. Gazdag életmű bontakozott ki még a tudományos területben laikus hallgatókban is.

A Balassi Bálint Gimnáziumban 1921-ben kitüntetéssel érettségizett diák Budapesten az Eötvös Kollégiumban folytatta tanulmányait. Itt is a legjobbak között volt és 1925-ben kitüntetéssel diplomázott. Ösztöndíjjal Párizsban folytatott tanulmányokat, főleg a keleti nyelvekkel foglalkozott. Bár ott állással kínálták, hazatért és ösztöndíjat szerzett egy mongóliai kutatóútra. Három éven át Belső Mongóliában nagyon nehéz körülmények között kutatott. Buddhista lámakolostorokban tanulmányozta a régi mongol és tibeti írásokat. Tanulmányozta az archaikus mongol nyelvjárásokat és a nomád pásztoréletet. A kutatóút eredményeit magyar és francia nyelvű jelentésében foglalta össze. Élményeit „Sárga Istenek és sárga emberek” című könyvében írta meg.

Még két nagyobb kutatóútja volt. 1936-ban Afganisztánban, 1940-ben Japánban. Az előbbi útjának élményeiről számolt be az Afgán földön című könyvében.

Amikor első útjáról hazatért, a budapesti egyetemen magántanári kinevezést kapott. Közben két évig ismét Párizsban volt oktató, majd 1936-ban hazajött, mert itthon voltak komoly tervei. 1936-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, 1939-ben nyilvános rendkívüli tanár, majd a számára alapított Belső-ázsiai Tanszéken rendes egyetemi tanári kinevezést kapott, 1941-ben pedig elvállalta a Magyarságtudományi Intézet vezetését. Itt megszervezte a „Magyarság őstörténete” című összefoglaló tanulmánykötet kiadását, amelyben a téma szinte valamennyi jelentős kutatási eredménye helyet kapott. 1942-ben újabb feladattal, a Kelet-ázsiai Tanszék vezetésével is megbízták. Kiadott műveinek, tanulmányainak száma eddig az időpontig nyolcvanöt (1990-ig a teljes katalógus kétszázkilencvenöt művet, tanulmányt sorol fel). Számos kutatócsoportot hozott létre, tanszékeket alapított, szakfolyóiratokat indított. 1947-ben választották az Akadémia rendes tagjává, amelynek 1949 után 21 éven át volt alelnöke.

Az előadások után a Duna-partra mentünk, ahol Ligeti Lajos volt lakóházának falán emléktábla leleplezése következett. Itt a szülőváros és a felnevelő iskola, a Balassi Bálint Gimnázium nevében Oroszlánné Mészáros Ágnes könyvtárigazgató és Szlezákné Dóbiás Melinda tanárnő helyezték el a koszorúnkat. Ezek után mentünk át a Magyar Tudományos Akadémia épületébe, ahol a nap befejezéséként Róna Tass András akadémikus, Ligeti Lajos tanítványa felolvasóülésem ismertette a Ligeti életmű jelentőségét.

„...szülővárosának mindvégig hű fia” – fejeződik be emléktáblánk szövege. Valóban, mindvégig érezhettük a nagy szeretetet a szülőváros, a felnevelő iskola iránt. Amikor még ez nem volt „divatos”, az 1970-es évek közepén, alapítványt létesített, díjat alapított a Balassi Gimnázium nevelői részére, a „Balassi Pedagógiai Díjat”, melynek kedvezményezettjét két évenként a pedagógusok maguk közül szavazással választhatták ki. 1975 óta tizennégyen kapták meg ezt a jutalmat.

A legközvetlenebb kapcsolatot Ligeti professzor úr és az iskola között Nagy Rezső tanár úr, az egykori Eötvös kollégista jelentette. Ő vitt el engem is a Belgrád-rakparti lakásába először, hogy azután többször is élhettem ezzel a nagy szellemi élménnyel, amelyet a professzor úrnál tett látogatás jelentett.

Kinevetett, amikor 1984-ben a Honismereti Körünk 5 éves jubileumára hívtam. „Öt éves jubileumra?” De azért eljött. Nagyszerű találkozás volt a Honismereti Kör tagjaival. Több alkalommal látogatott el volt iskolájába is.

Egyéniségére az is jellemző volt, hogy több egyetem díszdoktora, nemzeti akadémiai levelező és rendes tagja, számtalan magas kitüntetés tulajdonosa, amikor a Honismereti Körünk tiszteletbeli tagga választotta a következő levelet írta: „Köszönetet mondok a Balassagyarmati Honismereti Körnek, hogy legutóbbi közgyűlésén tiszteleti taggá választott. Kitüntetésnek érzem e választást, amely szülőföldem iránti hálámat és ragaszkodásomat tovább erősíti. A Kört nemes célja érdekében végzett munkájában képességeim és lehetőségeim szerint magam is támogatom...”

Nagy segítség volt számunkra, hogy Honismereti Híradónkat is rendszeresen olvasta és elmondotta tanácsait, kritikáit. A részünkre átadott tárgyi és képanyagból, dokumentumaiból az évfordulón a Városi Könyvtárban rendeztünk kiállítást.

Kovalcsik András

Várallyay Gyula és a korabeli Mezőkövesd¹

Várallyay Gyula (1903–1972) életpályájának rövid bemutatása előtt fontosnak tartom hangsúlyozni: életének egy jelentőségteljes szakaszában – 1930–1949 között – az országos Gyöngyösbokréta mozgalom keretében, a Mezőkövesdi Bokréta vezetője volt. Ma úgy mondanánk, hogy a matyó néptáncegyüttes szerepléseit, folyamatos működését ő szervezte, irányította. Volt hozzá elég ereje és tehetsége, hogy Mezőkövesd kulturális történetének ezt a másfél évtizedtől olyan értékessé növelje, hogy a ma emberek számára is példa legyen. Így kell hagyományainkat ismerni, szeretni, továbbéltetni. Szorosan vett művelődési, népművészeti tevékenysége mellett kiemelkedő volt a közéletben való önzetlen, de sikeres munkálkodása.

Ezért ünnepeljük meg Várallyay Gyula születésének 100. évfordulóját. Alkalmat nyújtott nekünk arra, hogy néprajzi konferenciával, sok-sok értékes dokumentumot tartalmazó kiállítással, Mezőkövesd város művelődési feladataiból jelentős részt teljesítsünk. Elődeink jó példái nyomán gondoljuk át mai tennivalóinkat: miért fontos a hagyomány a XXI. század emberének. Mit nyújthat az egyetemes magyar kultúrának Matyóföld népművészete. Mert tudjuk, hogy magyarságunk megőrzésének nélkülözhetetlen része ez a gazdag hagyományvilág. Szeretnénk, ha ennek ismerete kitörölhetetlenül tudatosulna bennünk.

Várallyay Gyula 1903. március 9-én született Mezőkövesden, néptanító családból. Édesanyja és édesapja is a Bogácsi úti két tantermes elemi népiskolában tanított. Itt élt a család, a tantermekkel egybeépített tanítói lakásban. Falusi környezetben nevelkedett a három Várallyay-gyerek, játszóterük a szűk iskolaudvar volt.

Már a kisgyermekkorban rendkívül eleven, érdeklődő volt, ezért édesapja 5 éves korában beíratta az iskolába. Töretlenül haladt tanulmányaival, 17 évesen, 1920-ban le is érettségizett. Az újonnan épült, később országosan is igen jó hírűvé vált Királyi Katholikus Szent László Gimnázium alapos tudással, általános műveltséggel ruházta fel. Tudós tanárai voltak, többek között Bayer Róbert igazgató, Király Jenő igazgatóhelyettes, Peczina Endre magyar-történelem, Venglárscsik Ferenc magyar–latin, Losonczy Lajos matematika–fizika, Gaál István ének szakos gimnáziumi tanárok.

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára felvételt nyert, de hogy tanulmányait mégsem folytatta, annak okait nehéz lenne most megállapítani. Mindenesetre tudjuk róla, hogy már gimnazista korában is írt verseket. Rákosi Jenőnek, a kor jelentős írójának, irodalmárának mutatta meg első verseit, aki tehetségesnek ítélte meg, és írásra buzdította. Várallyay Gyula később ért el írói sikereket, versei magyar és külföldi lapokban is jelentek meg, de kemény önkritikával rendelkezve, soha nem tartotta magát igazának költőnek, csupán a versírással kacérkodó, a versírásban jártas irodalomkedvelőnek.

Életpályáját úgy tervezte meg, hogy a tisztviselősködést megfelelő kenyérkereső szakmának tartotta, de már kora ifjúságától minden szabadidejét, érdelemvilágát a matyó népművészet megismerésére, a népművészetben, a gazdag hagyományokban rejlő értékekre fordította.

A pénzügyi szakmában nagy gyakorlatot, ismertetet szerzett. Két évig Sásdon, majd később megszakításokkal nyugdíjazásáig (1963-ig) Mezőkövesden pénzügyi apparátusban dolgozott.

Édesanyja korai halála után, 1926-ban megnősült, és azt a később igazi társnak bizonyult Murányi Máriát vette feleségül, akinek édesanyját a kövesdiek igen nagyra becsülték, sokszor irigykedve szemlélték, „Pénztárnok Mari”-nak nevezték el. Róla az Élet- és Tudományban a jeles néprajzos, dr. Kunt Ernő írt méltató cikket 1982-ben. Murányi Mária Egerben tanult az „angolkisasszonyok”-nál.

A rövid életrajz itt úgy folytatódik, ahogy orvos fia, dr. Várallyay Gyula igen tömören megfogalmazta. „Mindig közéleti érdeklődésű ember volt. Tevékenyen vett részt Mezőkövesd társadalmi megmozdulásaiban. Rendszeresen tartottak műkedvelő előadásokat, az állami és egyházi ünnepek megszervezésében vezető, szervező szerepet vállalt. Írásai, versei jelentek meg az akkori Mezőkövesdi Újságban, a Borsodban...”

¹ Elhangzott 2003. március 8-án, Várallyay Gyula születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepegen

Életpályájának csúcsa és talán legboldogabb szakasza volt, amikor kiváló szervezőképességének, a matyótság, a matyó népművészet odaadó szeretetének köszönhetően Paulini Béla javaslatára a Mezőkövesdi Bokréta vezetője lett. 1944 végén, Paulini tragikus halálával a Javongyósbokréta mozgalom gyakorlatilag országosan is megszűnt. A Belügyminisztérium, az ismert körülmények között egy tollvonással szüntette meg az elkövetkező népi demokráciában nem kívánatos polgári egyesületekkel, vallási közösségekkel együtt.

Várallyay Gyula is nehezen, sok-sok megpróbáltatással élte át ezeket az éveket, míg beletörtődött sorsába. Elhurcolta ugyan a GESTAPÓ, majd a GPU (szovjet elhárító szervezet), de sikerült élve maradnia. Volt adminisztrátor a MÉH vállalatnál, elbűjtették az edelényi tanácsnál egy ideig, könyörületből rehabilitálták és visszakerülhetett 1955-ben Mezőkövesdre, ahol kishivatalnok, beosztott maradt nyugdíjazásáig.

Az önéletrajzhoz szorosan tartozik az is, hogy sikertelen próbálkozások után a népművészettől el kellett távolodnia. Akkor az önkéntes tűzoltó mozgalomban talált menedéket, így mégiscsak megmaradt közéleti embernek. Ez a terület olyan nagy kulturális hagyományokkal is rendelkező, közösségi egyesületi életet tudott nyújtani számára, ahol célt látott életfelfogásának gyakorlásához: az ifjú „úttörő” tűzoltókat arra nevelte, hogy a közösségért, a társadalomért tenni kell, segíteni kell, különösen, ha nagy bajba kerül valaki.

Egy szomorú élményt említsünk még meg e rövid, vázlatos életrajz végén. Idős nyugdíjas volt már, amikor arra mert gondolni, ifjúságára visszatekintve, hogy találkozzanak 30 év után a mezőkövesdi bokrétások. 1940-1970! Meg is kezdődött a lelkes szervezőmunka, míg nem valaki közülük szinte parancsolóan adta tudtul, hogy nem lehet azt a találkozót megtartani, mert az akkor uralkodó pártvezetés azt nem engedélyezi, nem nézné jó szemmel.

EBBE IS BELE KELLETT TÖRÖDNIÉ, MINT OLY SOK MÁSBA.

1972. szeptember 11-én halt meg, súlyos betegségben.

Várallyay Gyula életrajzának rövid összefoglalása után néhány emlékezetes eseményt szeretnék még feleleveníteni, ismereteink gyarapítására és a tanulságok megiszívülésére.

Néhány adalék Várallyay Gyula személyiségéről, jelleméről.

Sokan kérdezhetik, kérdezhetjük ma, hogy az oly nehéz idők megélt ember nem követett-e el olyan hibát, hogy nem lehet méltó szeretetünkre, megbecsülésünkre. Akik közelebről ismerték, tudják róla, hogy bizony sokszor szóvá tett környezetében neki nem tetsző dolgokat, még akkor is, ha tudta, hogy véleménye csak hátrányára válhat. Akadtak ellenségei is. Erre mondják azt a régi igazságot, ami vele kapcsolatban is igaz, hogy „Micsoda az édes fiam, ha még ellenséged sincsen!”

Többen így fogalmaztak, ha róla érdeklődtünk: akkor még volt tekintélytisztlet. Ő is tekintélyes ember volt, ami elsősorban az 1945 előtti állampénztári főtiszt beosztására vonatkozott. De szerette a vidámságot, a barátkozást, a barátok közötti együttlétet. Fia megállapította, hogy volt neki egy nagyon nagy hibája: hihetetlen jóhiszeműsége és naivitása az emberekkel kapcsolatban. Előfordult, hogy erre nagyon is ráfizetett. De a lelkesedése vitte előre. Ha valamibe belefogott, nem tudta elképzelni, hogy ne sikerüljön.

A kulturális életben, a közéletben azért is tudott eredményeket felmutatni, mert felesége mindig megértő társa volt. Honoráriumot természetesen a Bokréta vezetéséért nem kapott. Akkor töltött sok-sok időt távol az otthonától, ha bokrétái valamilyen bemutatóra, külföldi útra, vagy éppen új színdarab bemutatására készültek, akkor éjszakába menő próbákat kellett tartani. Abban az időben a feleség megengedhette magának, hogy háztartásban maradjon, a férj eltartotta a családot. A tisztviselők akkor naponta csak 8-tól 14 óráig dolgoztak, így több volt a szabadidejük. Az is közismert, láthatjuk itt a kiállítás színházi plakátjain is, hogy felesége, akit Mickónak becéztek, rendezett színdarabokat, volt amikor Gaál István kántor feleségével, Ida néniel közösen. Híressé vált az a szavalóverseny is, amelyiken országosan is híressé vált színészünk, Kovács János nyerte el az első helyezést egy Juhász Gyula verssel, a második Varga István lett Petőfi Az őrlt című versével.

Varázsa volt személyiségének. Jó szervező, határozott vezető volt. Ezt ma élő bokrétái is tanúsíthatják. Egy Kanadából nemrég hazalátogató '56-os „disszidens” a temetőben kérdezősködött, hogy hol van Várallyay Gyula sírja. Addig nem utazhat haza, míg legalább a sírját meg nem találja.

Akik még emlékeznek, tudják, ma már legendássá váltak vidám találkozásaik Paulini Bélával, Lukinich Ferencsel, Novothny Lászlóval. Mi azt is megértjük, hogy bizony a bokkréták távoli, sokszor külföldi szereplései az elismerő sikerek mellett igen fáradtságosak, megterhelők voltak. Az odaadó, vidám együttlét, a szülővárosnak, a Matyóföldnek hozott sok-sok dicsőség, siker azonban mindent pótol.

Néhány gondolatot szükséges itt szentelni Várallyay Gyulának Paulini Bélához fűződő alkotói kapcsolatára. Paulini Béla már 50 éves volt, amikor minden energiáját az Országos Magyar Bokréta Szövetség, a vidéki Bokkréták megalakítására és a budapesti Gyöngyösbokréta, a Szent István ünnepkörhöz kapcsolódó ünnepségsorozat megszervezésére fordította. Ekkor 1930 körül találkozott Várallyay Gyulával. Rögtön látta, hogy ilyen emberre van neki szüksége. Pontosabban: egymásra találtak. Ettől kezdve Várallyay Gyula Paulini legközvetlenebb szaktanácsadó munkatársa lett az országos mozgalomban. Jött is Kövesdre *tekinetes Várallyay Gyula állampénztári főtanácsos úr* címére a „Bokkrétások Lapja”, majd a „Hagyomány Szava” címmel megjelenő újság.

Külön elemző tanulmányt érdemelne ezeknek az újságoknak a megismertetése, ha csak matyóföldi vonatkozásait néznénk is. Itt a kiállításon csak néhányat mutatunk be belőlük. Mindenesetre itt szeretném megemlíteni, hogy a Gyöngyösbokréta-mozgalom rangját jelzi, hogy a Paulini szerkesztette szaklapok állandó munkatársai olyan híres néprajzosok, népzene-kutatók, írók voltak, mint Manga János, dr. Gönyey Sándor, Volly István, Szendrey Zsigmond, Harsányi Zsolt. A Magyar Néprajzi Társasággal nagy viták után sikerült jó együttműködést kialakítani. Az ismert Muharay Elemér néprajzos kritikáját a „mozgalom” módszertanával, színvonalával szemben sikerült elfogadhatóan megválaszolni.

A ma hagyományörzői elismeréssel adózhatnak a mozgalom rövid másfél évtizedének, mert tudjuk, hogy az országos mozgalom teljesíteni tudta alapszabályukban megfogalmazott céljait: „A magyar népművészet minden megnyilvánulásának – népi dalnak, népi táncnak, népviseletnek, szokásnak, népiparnak stb. – országosan való megóvása, de új virágoztatása is.” (Bokkrétások Lapja, 1938. 4–6. sz.) És tudjuk, mi következett azután, hogy az 1944. évi 8. számban (augusztus) megjelent a következő mondat: „Az idei Gyöngyösbokréta elmarad”. Talán kijelenthetem, hogy Budapest Székesfőváros azóta sem fogadta, fogadja olyan nagy szeretettel a vidéki Magyarországot, mint ahogy akkor a szívüket-lelküket a népművészetnek szentelő bokkrétás lányokat, legényeket.

Várallyay Gyula barátságukhoz és alkotói teljesítményükhöz méltó kezdeményezésbe fogott, amikor 1940-ben az ország összes Bokkrétáinak a bevonásával művészi Emlékplakettet adományoztak a Gyöngyösbokréta mozgalom 10 éves évfordulója alkalmából Paulini Bélának. A sok-sok levél a bizonyítéka ennek a nagy munkának. A nagy reprezentatív ünnepségen Várallyay Gyula adta át szép szavak kíséretében az ajándékot országos vezetőjüknek. Itt szólt fel gróf Teleki Pál miniszterelnök is, akinek emlékezetes, súlyos mondanivalójából itt a kiállításon is idézünk. Ez a mondat ma is érvényes, elgondolkoztató: „Nem mehetünk koldusként Európába”. Túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy a magyarság ezer éves múltjával olyan kulturális értékekkel, hagyományvilággal rendelkezik, amely páratlan Európában.

Meg kell még említeni azt a néhány gondolatot, amelyeket a ma hagyományörzői, hagyománytisztelői is megfogadhatnak, munkájukban felhasználhatnak, amelyeket a Bokkrétások Lapjának és a Hagyomány Szava havi lapnak átolvasása után fedezhetünk fel. Szerencsénkre ezeket a lapokat is, szinte kivétel nélkül megőrizte számunkra Várallyay Gyula. Többször idézi Paulini e lapok hasábjainak a Gvadányi-mondást: „Magyar, ápolj nemes hagyományaidat!” Ez felszólítás, feladat volt akkor is, de az ma is. Ezzel a gondolattal cseng össze Andrásfalvy Bertalan neves néprajzosunk megállapítása: „A néphagyomány az emberiség tapasztalata”. Szabad-e tehát ezt lebecsülnünk, semmibe vennünk? És nem akarjuk tudomásul venni, elhinni, hogy napjainkban is milyen harcot kell vívniunk a mindenféle köntösben ránk törő kozmopolitizmus ellen.

De érdemes lenne a ma hagyományörzőinek dr. Gönyey Sándor írássorozatát is tanulmányozniuk, melyeknek közös címe volt: „Hagyományosan jó magyar kézmunkák...” Mennyit kellett akkor is, ma is küszködni az autentikus, igazi értékeket hordozó népművészetért az elferdítőkkal, az olcsó piaci értékeket hajszoló lelketlen kereskedőkkel.

A három matyó település – Mezőkövesd, Szentistván, Tard – bokkrétáinak összefogására megemlítendő példa az 1937. november 21-én, Mezőkövesden az Önkéntes Tűzoltó Egyesület nagytermében, „színháztermében” rendezett „Bokrétaünnepély”. Ezt a nagyszabású kö-

zös ünnepet Várallyay Gyula nyitotta meg és a záróbeszédet Polgáry Lajos főjegyző tartotta. A Hagyomány Szava egyik címodalán látjuk Kodály Zoltánt bokkrétások gyűjtésében Paulinival. Kodály felkarolta, támogatta Paulini szándékait, mert az az „Éneklő Magyarországnak” elképzelésével egybeesett. De Paulini szoros alkotótársi kapcsolata Kodállal akkor is megmutatkozott, amikor végül is a Hány János szövegét Paulini írta, Harsányi Zsolt csupán a költői-verselő közreműködő szerepet töltötte be.

Már a Gyöngyösbokréta korszakában is fontosnak tartották a népművészeti értékek megővését Pauliniek úgy is, hogy megalkották a „Védjegy” intézményét, vagyis hangsúlyosan reklámozták, terjesztették, hogy csak azokat a népművészeti termékeket szabad, érdemes beszerezni külföldinek, belföldinek egyaránt, amelyek megfelelnek a Gyöngyösbokréta Védjegy követelményeinek. Eljutunk-e még odáig, hogy a matyó kézimunkát Védjeggyel lássuk el? Hogy a matyó kézimunka elnyerte a „Hungaricum” értékelést, ezt a gyakorlatban is érvényesíteni kellene.

Feladatom, hogy ha vázlatosan is, de próbáljam meg Várallyay Gyula pályaképét minél teljesebben bemutatni, ezért még két dologról mindenképpen szólni kell: az egyik a cserkészethez és a MADISZ-hoz fűződő viszonya, a másik, utolsó életszakaszában, az Önkéntes Tűzoltókkal való kapcsolata.

Részletesen nem ismervé és nem feltárva Várallyay Gyula életpályáját, megállapíthatjuk, hogy az egész életére kiható közéletiség, a közért való munkálkodás alapiskolája a cserkészmozgalom volt. Nem véletlenül őrizgette a cserkészlet atyjáról, Lord Baden Powellról szóló életművet, *A fiúk királyát*. A gimnáziumi cserkészcsapatban kiváló vezetők lehettek példaképei, nagy cserkészmozgalmak, cserkészmozgalmak főszereplője volt. De azt is tudjuk, hogy Kövesd sem lehetett kivétel a vesztes II. világháború után, a szovjet felszabadítás-megszállás következménye az ifjúságot sem kímélte meg a *változásoktól*. Az 1962-ben írt Lexikon pl. így fogalmaz: „a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) 1944 végén az MKP kezdeményezésére létrejött ifjúsági tömegszervezet...” És ez is úgy járt, mint a többi hagyományosan működő polgári értékrendű szervezet: 1948 elején megszüntették és helyébe létrejött a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség (MINSZ), amelyből már sikerült a „klerikális reakció” kiszorítani. Ma is élő szemtanúktól, résztvevőktől sokat megtudhatunk erről a korról. Az igen aktív, jószándékú mezőkövesdi fiatalok nem sejtették, hogy a Budapestről „kiküldött” szervező milyen távolabbi céllal próbálja az ifjúságot átnevelteni ezzel az új ifjúsági szervezettel. Ki lehetett volna más korelnöke ennek a nagyreményű új ifjúsági szervezetnek, mint Várallyay Gyula, a tekintélyes, köztiszteletben álló jó szervező. Itt van a vitrinben a lemondása után született köszönőlevél. Ő tudta, mi is tudjuk, hogy miért mondott le, miért kellett lemondania. Egy belső parancsnak engedelmeskedett, de minden külső jel is erre a lépésre ösztönözte.

A Bokréta újjáélesztéséről szó sem lehetett, ezt hamarosan beláttatták vele. Így volt ez az egész országban. Csak olyan ifjúsági mozgalom élhetett tovább, amelyik nyilvánvalóan az MKP, majd az MDP operatív irányításával, a marxista-kommunista ideológiái, világnézeti célkitűzéseket vallotta, terjesztette. Mi maradt hát neki? Ekkor keresték meg az önkéntes tűzoltók, hogy legyen a vezetőjük. Hosszú töprengés után elvállalta. Legjobb motívója fia, dr. Várallyay Gyula visszaemlékezése szerint is az volt, hogy itt még tud lelkiismerete szerint tenni valamit a közért, főleg az ifjúságért.

Érzelmileg segítette ebben a döntésében az is, hogy az Önkéntes Tűzoltó Egyesület a korábbi években kulturális munkájával nagytekintélyű szervezetnek bizonyult. Ismerjük, hogy a Tűzoltó Színpad mit jelentett a művészetek iránt vonzódó ifjú értelmiségeiknek, ahol Várallyay is, családja is fontos szerepet vállalt.

Várallyay Gyula még más szemmel nézte ezt az Egyesületet, mint a ma embere. Ő még ismerte az 1928-as fényképes tablón lévőket. Mi is itt láthatjuk, hogy kikből állt a korabeli Egyesület. A város vezetői bizony benne voltak, még az egyenruhát sem restelték felvenni. Ma már csak több civil szervezet tudná azt az összetett feladatot ellátni, amit ők akkor elláttak. Szomorúság tölthet el bennünket ma Várallyay életpályájával ismerkedve, mert most derült csak ki, hogy 2-3 éve már nem is létezik Mezőkövesden ilyen Egyesület. Senki nem tud már róluk semmit, még a hivatásosság sem.

Végül is azt mondhatjuk, hogy így, igen vázlatosan felelevenítve, Várallyay Gyula élete nagyon tanulságos. Hagyományainkat meg kell ismernünk, hogy mindennapjainkban tovább élthessük. Ilyen volt a mi XX. századunk, amelynek sorsfordulóit Várallyay Gyula megélté, átélte. Példát mutatott emberségből, szülővárosa népének szeretetéből, szülővárosa hagyó-

mányainak tiszteletéből. Kötelességének érezte, hogy ezt az egyedülállóan szép és értékes hagyományt, a népművészetünket, az egész magyarság népi kultúráját reprezentáló matyó népművészetet úgy kell szeretni, hogy az fenn is maradjon eredeti szépségében, torzítatlanul úgy, ahogyan csak az igazi művészet tud gyönyörködtetni. Ha mi is így tekintünk szűkebb pátriánk múltjára, akkor szerethetjük igazán magyarságunkat is.

Pap János

Százötven éve hunyt el Kiss Bálint, szentesi református lelkész

Kiss Bálint 1772-ben született Vésztőn földműves családból. Tanulmányait szülőfalujában kezdte. A háromosztályos elemi iskolából édesanyja óhajára Derecskén tanult tovább. 1790-ben beiratkozott a Debreceni Református Kollégiumba, majd 1795-től a vésztői iskolában tevékenykedett. Három esztendei rektorkodás után külföldi tanulmányútra ment, s egy évet töltött a jénai egyetemen. 1799-ben a szentesi református egyházközség hívta meg másodlelkésznek. 1800. április 24-én feleségül vette Veresegyházi Évát, házasságukból hat gyermek született, akik közül egy leány és két fiú meghalt. Bálint Bécsben képzőművészeti akadémiát végzett, Ferenc tímármesterséget tanult, Pál pedig lelkész lett. Munkásságának elismeréseként a Békés-Bánati Református Egyházmegyében számos tisztséget töltött be. Tanácsbíróvá, jegyzővé, segédesperessé, végül esperessé választották. Csongrád vármegye táblabírói címmel tisztelte meg. 1839-ben a Magyar Tudós Társaság levelező tagjai sorába iktatta. Öt év múlva, 1844-ben a Magyar Természettudományi Társaság választotta rendes tagjai közé. 1853. március 25-én hunyt el Szentesen 81 éves korában.

Kiss Bálint Szentesen töltött évei alatt igen szerteágazó tevékenységet folytatott. Lelkipásztorsága idején új lelkészszakas, iskola és templom épült. Nagy hangsúlyt helyezett a tankönyvírásra. Munkáinak népszerűségét mutatja, hogy az általa készített *népiskolai tankönyvek* három évtizeden keresztül voltak használatban. Kiss Bálint népnevelő volt a szószéken és a mindennapi életben egyaránt. 1817-ben a *szentesi vaskérel* készített tanulmányt. A gazdasági fejlődést szem előtt tartva rajzolta meg *tolókasza* és *cséplőgép* tervét. Érdeklődése kiterjedt a *malmok* korszerűsítésére is. A Tudományos Gyűjtemény hasábjain tette közzé a *Cserépszindelyek hasznos voltokról...* című munkáját, amelyben a cserépkészítést kívánta népszerűsíteni. Az 1830-as évektől jelentős tudományos munkásságot fejtett ki. Érdekelte a névtan, egy magyar névtár összeállításán fáradozott. 1839-ben jelent meg a *Magyar régiségek* című munkája, amelyben a magyar őstörténet összefüggéseit vette vizsgálat alá. A *helvét hitvallású békés-bánati egyházi vidék... monográfiájában* részletes jellemzést adott az egyházmegye földrajzi, történelmi és vallási viszonyairól. Kiss Bálint fő műve a szentesi református egyháztörténet keretében elkészített nagyszabású monográfia, amelyben a gyülekezet sokoldalú, apró részletekbe menő bemutatását végezte el. A kézirat 1799-ben került hozzám. Mondandóját tizenegy fejezetre osztotta. A hatodik részben „Az Ekklesia Tagjairól” címmel teljességre törekvő népleírást adott, amelyben a szentesi családok mindennapjait jellemezte.

Kiss Bálint Tessedik Sámuelhez hasonlóan megpróbálta ésszerűbbé és korszerűbbé tenni kora paraszti életvitelét. Új munkaeszközöket tervezett és próbált ki. Saját maga is gazdálkodott, amivel példát kívánt mutatni a szentesi családoknak. Pedagógiai tevékenységével a hazai polgárosulást igyekezett elősegíteni. Megoldást keresett a korabeli iskolarendszer legégetőbb problémáira. Kiss Bálint munkásságára az utóbbi évtizedekben jó néhányan próbálták felhívni a figyelmet. Imre Ernő a Theológiai Szemle hasábjain közölt írást a szentesi református lelkészről, Filep Antal Kiss Bálintról készített tanulmányaiban pedig néprajzi munkáit vette vizsgálat alá. 1992-ben részletek jelentek meg – Gilicze László és Kormos László közreműködésének köszönhetően – „A Békés-Bánati Református Egyházmegye története” című munkából, valamint a kéziratot egyházkronikából. Munkásságának teljes feldolgozása azonban még mind a mai napig várat magára.

Mód László